

УДК 101:378+37.013.8

**Алла
Сингаївська**

Викладач кафедри психології і педагогіки Національного технічного університету України "КПІ", кандидат філософських наук

ФЕНОМЕН УЧІННЯ: СУБ'ЄКТНА ОРІЄНТОВАНІСТЬ У СТУДЕНТОЦЕНТРОВАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

*Наводяться результати дослідження феномену діяльності учіння. Дефініції та чітке розуміння використовуваної термінології можуть сприяти визначенню цілей для реалізації завдань на практиці, а отже впливати на операційну діяльність фахівця. Уточнення термінології, вдосконалення понятійного апарату, систематизація певного кола знань збагачують науку та удосконалюють освітню практику. З урахуванням розмежування понять "навчання" та "учіння", акцентуючи увагу на суб'єкт-суб'єктній освітній взаємодії у вищій школі, автор розкриває двоїсту природу навчання й виокремлює навчальну діяльність викладача (англ. *teaching*, рос. *обучение*) та діяльність учіння студента (англ. *learning*, рос. *учение*).*

В українському просторі вищої освіти зростає актуальність створення середовища студентоцентризму. Суб'єктне спрямування навчання та активна діяльність учіння — це базис особистісно орієнтованої освіти. Автор характеризує проектування умов навчання у вищій школі на студентоцентричних засадах.

Ключові слова: *діяльність учіння, суб'єкт навчання, студентоцентризм, суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія.*

Учіння як явище в освіті педагогічною наукою ще дотепер остаточно не визнано. Наукові дискусії на тлі реформування засадничих умов навчання у вищій школі тривають, однак ще не мають впливу на освітню практику. Учіння — як кволе дитя, воно сяк-так живе, утім, особи та групи осіб, які

покликані бути відповідальними за його дієздатність, не визнають і переважно не забезпечують умов для його подальшого успішного зростання.

Дослідження феномену учіння у вищій школі має на меті поглиблення теоретичних засад діяльності учіння як складової системи навчання з урахуванням ключових характеристик суб'єктності учасників навчального процесу. Дослідницькими завданнями у межах статті є семіологічне обґрунтування поняття “учіння”, висвітлення двоїстої сутності навчання, коротка характеристика засад особистісно-центрованої освіти та умов, що її забезпечують.

Аналіз публікацій, присвячених дидактичному процесу у вищій школі, показав актуальність питань навчання-учіння та уточнення відповідного термінологічного апарату в українському освітньому просторі.

Навчання є складним явищем, динамічним процесом, має двоїсту природу, пов'язану із двосторонньою взаємодією викладача та студента (студентів) і, відповідно, з навчальною діяльністю першого та діяльністю учіння другого суб'єкта (рис. 1). “Сутність навчання у вищій школі, — пише Світлана Вітвицька, — відрізняється своєю специфікою як процесу викладання, так і учіння, що зумовлене метою і завданнями вищої школи”¹. Євгеній Пузырьов також підкреслює поєднання процесів “викладання” та “учіння”².

Учіння у загальнопсихологічному розумінні є притаманною людині діяльністю, яка виступає у формі інтелектуальних або фізичних дій. Лев Ітельсон у лекціях з психології навчання (1972) розділяв категорії “діяльність учіння”³ і навчання⁴ та обґрунтовував успішне учіння як “попутне навчання”, яке спостерігається в активному навчальному середовищі. Він розпочинає свої лекції із такого запитання: “Навчити (тут автор російською наводить два терміни — “обучить” і “научить”. — Прим. ред.), навчити, вивчити, вчити, навчитися... Напевно, жодне слово не використовується в педагогіці, методиках, та й у мові вчителя, так часто, як слово “учіння” та різні його похідні. Але що таке “учіння”?”⁵.

Зрозуміло, що поняття “діяльність учіння”⁶ пов'язана власне із суб'єктом — учнем, тобто тим, хто вчиться.

Семен Гончаренко звертав увагу сучасників на відсутність у науковому полі педагогіки такої категорії, як “учіння”. “Показово, що у виданій у 2008 році “Енциклопедії освіти”, в обох виданнях педагогічних енциклопедій: у “Педагогічній енциклопедії” 1960-х років і в “Російській педагогічній

¹ Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник / С.С. Вітвицька. — К., 2006. — С. 165.

² Пузырев Е.В. Краткий конспект лекций по педагогике высшей школе [Эл. ресурс] / Е.В. Пузырев // Сайт кафедры психологии и педагогики НТУУ “КПИ”. — С. 4. — Режим доступа: <http://psy.kpi.ua/images/in.pdf>.

³ Ительсон Л.Б. Лекции по современным проблемам психологии обучения / Л.Б. Ительсон. — Владимир, 1972. — С. 46—80.

⁴ Там же. — С. 81—104.

⁵ Там же. — С. 4.

⁶ Балл Г.О. Методологические основы использования и совершенствования лингвистической терминологии / Г.О. Балл // Обновления содержания, форм и методов обучения и воспитания в заведениях образования : сб. науч. пр. “Научные записки Ровенского государственного гуманитарного университета”. — Вып. 38. — Рівне : РДГУ, 2007. — С. 4—8.

енциклопедії” 1990-х років немає навіть статей під назвою “учіння”⁷. І далі: “Про початкову діяльність вихованця, учня, студента, слухача найчастіше взагалі не згадується... досі в підручниках педагогіки її суб’єкти фігурують повністю знеособлено — лише у множині: діти, учні, вихованці, студенти тощо”⁸.

Діяльність викладача	Діяльність студента
Навчальна, або педагогічна (у вищівському сенсі), діяльність	Навчальна діяльність студента, або діяльність учіння
Працює над змістом навчання і має на меті його донесення та, відповідно, досягнення очікуваного результату навчити інших	Працює над змістом навчання і має на меті його опанування та, відповідно, досягнення очікуваного результату навчити
Навчання КИМ? — викладачем Навчання КОГО? — студента	Навчання ЧИС? — студента
Навчання ЧОГО? — науки, теми	
Діяльність є такою, що ґрунтується: <ul style="list-style-type: none"> • у стратегічних задачах — на науковій функції; • у тактично-часовому горизонті — на організаційній і методичній його функціях; • оперативно реалізується комунікативною функцією; • загалом — на виконанні виховної функції 	Діяльність у дійсних умовах вищої освіти, складається з конкретних видів навчальних робіт. Студент, маючи власні цілі й завдання, опановує пропонувані зміст навчання, виконуючи визначені види робіт і навчальні завдання, здійснює таким чином навчання, результатом чого стає навченість
“Обучение” (російськомовний відповідник)	“Учение” (російськомовний відповідник)
“Teaching” (англомовний відповідник)	“Learning” (англомовний відповідник)
Англомовний відповідник дефініції “навчальна діяльність” — <i>teaching</i> — означає тривалий у часі процес навчання, що здійснюється викладачем і є складовою його педагогічної діяльності	Дефініція “діяльність учіння” в англійській термінології має аналог <i>learning</i> , що означає процес учіння, який здійснюється учнем

Рис. 1. Двоїста природа навчання

Обґрунтовано і гостро ставить питання невідповідності вживаної термінології в освітній галузі стосовно навчання-учіння Юрій Сухарніков. Дослідник дає всебічну характеристику результатів навчання (англ. *learning outcomes*) у семантичному аспекті, аналізує та зіставляє відповідність перекладених українською понять, що є близькими за змістом (*learning, training,*

⁷ Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С.У. Гончаренко. — Рівне : Волинські береги, 2012. — С. 7.

⁸ Там само.

education та ін.) і робить висновок: “недбале вживання цих термінів при уявній схожості їх значень призводить до наростання відступів від послідовного і строгого аналізу проблем модернізації системи освіти...”⁹. У свою чергу можемо стверджувати, що нечітка термінологія в освітній практиці призводить до спотворених форм освітньої діяльності.

Російська наукова думка пропонує розглядати учіння як нову педагогічну концепцію. Обґрунтування студентоорієнтованої освіти та актуальність переведення вищої освіти з парадигми навчання (рос. *обучение*) до парадигми учіння (рос. *учение*) викладена у праці Наталі Макарової¹⁰. Вона погоджується із твердженням колективу Російського державного педагогічного університету імені А.І. Герцена під керівництвом Алли Тряпціної стосовно протікання глибоких системних змін в освітньому процесі (у широкому сенсі), а особливо того, що “сучасний розвиток освіти характеризується зміною парадигм, переходом від парадигми навчання до парадигми учіння”¹¹.

Ґрунтовна характеристика, систематизація засадничих параметрів і порівняння парадигми навчання та парадигми учіння показує, зокрема, такі їх відмінності¹²:

- 1) за цілями учіння спрямовано на конструювання навчальних ситуацій;
- 2) парадигма навчання орієнтує викладачів на проектування навчальних програм і курсів, натомість парадигма учіння — на створення розвивального освітнього середовища;
- 3) процес навчання має лінійний, кумулятивний характер, а процес учіння — системотвірний та відкритий;
- 4) знання за парадигмою навчання “надходять зовні”, передаються від викладача частинами і ним контролюються, а за парадигмою учіння мають конструюватися студентом, ґрунтуються на його індивідуальному досвіді, тому він і контролює процес здобування необхідних знань і досвіду;
- 5) підхід в організації та до структури навчання: “атомістична: частини передують цілому” за традиційних умов на протигагу пріоритетам учіння: “цілісна: ціле передують частковому”;
- 6) обов’язкова присутність і викладача, і студента у процесі навчання й неодмінна активність студента складає основу процесу учіння, навіть за умов відсутності викладача;
- 7) заняття у парадигмі навчання розпочинають та закінчують у чітко визначений час, заняття в парадигмі учіння не регламентуються жорстко, освітнє середовище є доступним для студента у будь-який час;
- 8) викладач і студент (студенти) за парадигмою навчання працюють ізольовано, натомість за парадигмою учіння вони працюють у партнерстві однією командою, в якій викладач набуває ролі “менеджера освітнього процесу, творця методів учіння та освітнього середовища”;

⁹ Сухарніков Ю. Суть поняття learning outcomes у вищій освіті України / Юрій Сухарніков // Вища школа. — 2012. — № 11. — С. 8.

¹⁰ Макарова Н.С. Трансформація дидактики вищої школи : учеб. пособие / Н.С. Макарова. — 2-е изд., стер. — М. : Флинта, 2012. — С. 132—134.

¹¹ Там же. — С. 132.

¹² Там же. — С. 132—134.

9) лекційна система як провідна форма і метод навчання у вищій школі та процес учіння відособлені (відокремлені) і вступають у суперечність;

10) оцінювання знань для процесу традиційного навчання відбувається у кінці курсу, а в пріоритетах учіння є постійним, адже має засвідчити вдосконалення особистості.

Додамо лише, що оцінювання результатів навчання-учіння відбувається: у традиційній системі — шляхом порівняння з нормами (формулами, визначеннями тощо) і зразками (точними відповідями), у системі ж учіння — шляхом порівнювання навчальних досягнень у часі відносно попереднього рівня навченості конкретної особистості.

Зупинимося на трьох ознаках учіння. Головною ознакою учіння є свідоме бажання людини опанувати певні знання, набути вмінь і навичок, досягнути заданої форми поведінки, здійснювати намічений вид діяльності тощо. Визначальною ознакою учіння є цільова орієнтація — вміння людини ставити досяжні цілі та спрямовувати свою діяльність на освоєння нового обсягу знань і набувати компетенцій у процесі учіння свідчить про його (ii) суб'єктний характер. З цього випливає інша суттєва ознака учіння — набуття нового знання у процесі діяльності учіння. Ілля Ільєсов розглядає процес учіння як різновид набуття людиною досвіду та доводить, що учіння і є перетворенням “власного досвіду за допомогою соціально вироблених знань”¹³.

Як видно з рис. 1, кожен із учасників рівноправної освітньої взаємодії здійснює конкретні, притаманні такому суб'єктові навчальні дії, види операцій і роботи, але, керуючись різнонаправленими цілями, спрямовує активну співпрацю на розвиток потенційних можливостей центрального суб'єкта — студента на шляху його соціального розвитку й набуття професійної компетентності. Зінаїда Слєпкань зазначає: “Оскільки в цьому процесі викладач і студент користуються різними способами досягнення цілей і завдань, то доцільно поділити методи навчання на методи викладання і методи учіння”¹⁴. І ще: “Методи учіння — способи пізнавальної діяльності студентів”, це “слухання, осмислення, вправи, дослідження, моделювання, вивчення підручників, посібників, першоджерел, наукової літератури та інших матеріалів, спостереження, експеримент”¹⁵.

Середовище особистоцентрованої освіти проектується на основі базису, що суб'єкт навчальної діяльності розкривається в активній позиції на діяльнісній основі навчальних процедур. Тобто побудова суб'єкт-суб'єктних відносин учасників навчання залежатиме від забезпечення двох умов реалізації навчально-виховного процесу (рис. 2).

¹³ *Ильёсов И.И.* Структура и формирование процесса учения [Эл. ресурс] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 “Возрастная и педагогическая психология” / И.И. Ильёсов. — М., 1988. — Режим доступа: <http://childpsy.ru/dissertations/id/18600.php>.

¹⁴ *Слєпкань З.І.* Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слєпкань. — К. : Вища школа, 2005. — С. 75.

¹⁵ Там само. — С. 75.

Суб'єктно-діяльнісний
підхід

Активне навчальне
середовище

Рис. 2. Основа навчання на суб'єкт-суб'єктних відносинах

Суб'єктність є чи не головною характеристикою учіння. У студентоцентрованому навчальному середовищі функції учасників навчального процесу мають бути такими, як зображено на рис. 3.

Суб'єкт навчання викладач	Суб'єкт навчання студент
<i>Викладач</i> — суб'єкт навчального процесу, який вибудовує навчально-пізнавальне середовище, створює сприятливі (бажані) умови для його функціонування — продуктивного навчання, спрямовує мотиваційні впливи на інших учасників — суб'єктів навчання — студентів (студента) для досягнення поставлених освітніх цілей і завдань. Керує навчанням-учінням, є організатором, модератором	<i>Студент</i> — суб'єкт навчальної діяльності у разі здійснення свідомого, вмотивованого й активного навчання. Здійснює учінневу діяльність — старанно осягає світопізнання, виробляє способи самостійного пошуку знання, форм його реалізації, активних дій тощо
<i>Завдання викладача</i> — забезпечити доступний виклад змісту знань відповідно до змісту навчання, окреслення студенту шляхів і можливих засобів (або організації) його навчання та спонукання до активного самостійного пошуку знань	<i>Завдання студента</i> — засвоєння суспільних цінностей, розвиток як особистості, набуття професійної компетенції, оволодіння методами самостійного пошуку знань

Рис. 3. Суб'єкти навчання

Варто взяти до уваги, що суб'єктність студента визначається:

- наявністю власних освітніх цілей і завдань,
- бажанням опанувати окреслений програмними документами зміст навчання,
- оволодінням методами самостійного пошуку знань і набуття досвіду,
- прагненням власного розвитку як особистості,
- освоєнням суспільних цінностей,
- устремлінням до професійної компетенції,
- мотивацією виконувати конкретні види робіт і навчальні завдання.

Така вмотивована активна і системна праця створює передумови для досягнення освітнього результату — навченості.

Суб'єкт-суб'єктна освітня взаємодія у вищій школі передбачає перш за все створення умов для рівноправних відносин між усіма учасниками виховного і навчально-дослідного процесу, пріоритетність відносин для одного із суб'єктів навчання — студента (студентів), організацію навчально-пізнавально-виховного середовища довкола кожної особистості студента.

Разом з тим, суб'єктна орієнтованість навчання жодною мірою не означає повного детермінізму одного учасника навчального процесу (студента, студентів).

Створення максимально природного для розвитку суб'єкта учінневої діяльності середовища забезпечує:

- рівноправність суб'єктів;
- діалогічне навчання;
- інтерактивне спілкування;
- спільну діяльність учасників навчання;
- активність кожного суб'єкта;
- обмін набутим кожним учасником життєвим (навчальним, професійним) досвідом;
- пріоритетність творчої складової освіти;
- суб'єктну діяльність викладача.

Підкреслимо, що наявність або відсутність діалогу між суб'єктами і творчої участі студента у навчанні — це вирішальна ознака або “підстава” для побудови навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі та визначення освітнього середовища як студентоцентрованого¹⁶. Згадуємо, що принцип діалогу Сократа вводить у буття головною постаттю кожен особистість без винятку, Дістервег навіть дещо переоцінює роль діалогічного методу ведення занять, а справжній діалогіст Бубер доклав багато зусиль для популяризації поняття “діалог”. Віднаходимо також обґрунтування ідеї діалогу як основи людської свідомості у положеннях діалогової концепції культур Бахтіна — Біблера: “Де починається свідомість, там починається й діалог”¹⁷.

У підсумку погоджуємося із твердженням філософа Костянтина Крилова, що “суб'єкт — це, власне, той, у кого є майбутнє”¹⁸, адже він залучений до майбутнього, до подальшого розвитку суспільства.

Суттєвим є розуміння учінневої діяльності як такої, що відбувається з суб'єктно-активної позиції студента. Саме такий підхід дає підставу стверджувати, що учіння у вищій школі ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Забезпечення суб'єктності у практиці вищої школи сприятиме створенню студентоцентричного середовища, розвитку відповідальності за результати навчання тощо.

Розглянута тема має широке поле для перспективних досліджень, наприклад, стосовно результатів діяльності учіння, відповідальності суб'єкта учіння та ін.

Список використаних джерел:

1. Балл Г.О. Методологічні засади використання і вдосконалювання людинознавчої термінології / Г.О. Балл // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. пр. “Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету”. — Вип. 38. — Рівне : РДГУ, 2007. — С. 4—8.

¹⁶ Гусинский Э.Н. Введение в философию образования : учеб. пособие / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова. — М. : Логос, 2003. — С. 188.

¹⁷ Библиер В.С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) / В.С. Библиер // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 31—42.

¹⁸ Цит. по: Новиков Б.В. Творить или вытворять? / Б.В. Новиков. — К. : [Мирославская типография], 2010. — С. 355.

2. Библер В.С. Культура. Диалог культур (Опыт определения) / В.С. Библер // Вопросы философии. — 1989. — № 6. — С. 31—42.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : підручник / С.С. Вітвицька. — К., 2006. — 384 с.
4. Гончаренко С.У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення / С.У. Гончаренко. — Рівне : Волинські обереги, 2012. — 192 с.
5. Гусинский Э.Н. Введение в философию образования : учеб. пособие / Э.Н. Гусинский, Ю.И. Турчанинова. — М. : Логос, 2003. — 248 с.
6. Ильясов И.И. Структура и формирование процесса учения [Эл. ресурс] : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.07 "Возрастная и педагогическая психология" / И.И. Ильясов. — М., 1988. — Режим доступа: <http://childpsy.ru/dissertations/id/18600.php>.
7. Ительсон Л.Б. Лекции по современным проблемам психологии обучения / Л.Б. Ительсон. — Владимир, 1972. — 264 с.
8. Макарова Н.С. Трансформация дидактики высшей школы : учеб. пособие / Н.С. Макарова. — 2-е изд., стер. — М. : Флинта, 2012. — 180 с.
9. Новиков Б.В. Творить или вытворять? / Б.В. Новиков. — К. : [Мионовская типография], 2010. — 575 с.
10. Пузырев Е.В. Краткий конспект лекций по педагогике высшей школе [Эл. ресурс] / Е.В. Пузырев // Сайт кафедры психологии и педагогики НТУУ "КПИ". — Режим доступа: <http://psy.kpi.ua/images/in.pdf>.
11. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слєпкань. — К. : Вища школа, 2005. — 239 с.
12. Сухарніков Ю. Суть поняття learning outcomes у вищій освіті України / Юрій Сухарніков // Вища школа. — 2012. — № 11. — С. 7—24.

Надійшла до редакції 17.02.2015

Alla Syngaiivs'ka. Phenomenon of Learning: Subject of Directivity in the Student's Oriented Environment of the Higher School

The article represents the results of the research about the phenomenon of the learning activity. The definitions and clear understanding of the used terminology can determine a setting of the goals for the practical fulfilling of the tasks and influence the operational activity of the professional. The precision of the terminology, improving of the definitions' explaining and systematization of some set of the knowledge enrich a science and is widely used in the education.

By differentiating of the scientific terms "teaching" and "learning" and concentrating more attention on the subject and object interaction in the Higher School the author explains the binary nature of studying and marks out a teaching activity of the lecturer and learning activity of the student.

In Ukrainian space of the higher education the creating of the student's centrism becomes more and more actual. The subject orientation of study and active learning activity is a basis of the person-oriented education. The author of the article defines a creating of study conditions in the Higher School on the student-centered basis.

Алла Сингаевская. Феномен учения: субъектная ориентированность в студентоцентрированной среде высшей школы

Представлены результаты исследования о феномене учебной деятельности. Дефиниции и ясное понимание применяемой терминологии могут определять постановку целей для реализации задач на практике, а значит, и влияют на операционную деятельность специалиста. Уточнение смыслов терминологии, совершенствование понятийного аппарата, систематизация определенного круга знаний обогащают науку и находят применение в образователь-

ной практике. Исходя из разграничения научных понятий “обучение” и “учение”, акцентируя внимание на субъект-субъектном образовательном взаимодействии в высшей школе, автор объясняет двойственную природу обучения и выделяет учебную деятельность преподавателя (англ. *teaching*) и учебную деятельность студента (англ. *learning*).

В украинском пространстве высшего образования повышается актуальность создания среды студентоцентризма. Субъектная ориентированность обучения и активная учебная деятельность является базисом личностно-центрированного образования. Автор статьи дает характеристику проектирования условий обучения в высшей школе на студентоцентрических началах.